

Eötvös Loránd Tudományegyetem
Bölcsészettudományi Kar

DOKTORI DISSZERTÁCIÓ TÉZISEI

Barra Mária

A BESZÉDJELLEMZŐK ÉS A TESTBESZÉD-JELLEMZŐK
ÖSSZEFÜGGÉSEI
A KÖZVETLEN EMBERI KOMMUNIKÁCIÓBAN

Nyelvtudományi Doktori Iskola
Vezető: Dr. Bárdosi Vilmos CSc

Alkalmazott Nyelvészet Doktori Program
Vezető: Dr. Gósy Mária DSc

A bíráló bizottság tagjai

A bizottság elnöke:	Dr. Keszler Borbála DSc professor emeritus
Hivatalosan felkért bírálók:	Dr. Markó Alexandra PhD Dr. Aczél Petra PhD
A bizottság titkára:	Dr. Bóna Judit PhD
A bizottság további tagjai:	Dr. Tátrai Szilárd PhD habilitált egyetemi docens Dr. Horváth Viktória PhD Dr. Olaszy Gábor DSc (póttagok)

Témavezető

Dr. Gósy Mária DSc

Budapest, 2014

1. BEVEZETÉS

A beszéd és a gesztusok összefüggnek egymással. Ez a kapcsolat a beszéd körfolyamatában, mind a produkcióban, mind a percepcióban folyamatosan jelen van, vagyis a beszéd természete multimodális. Ez teszi lehetővé a sikeres kommunikációt, mivel biztosítja, hogy az üzenet pontosan célba érjen, vagyis a hallgató azt értse, amit a beszélő üzeni szándékozott. Ez azonban nem mindig történik így: ugyanez a kölcsönhatás az oka, ha a beszélő által közölni kívánt üzenet nem azonos azzal, amit a partner dekódol. Ez történik, amikor a verbális és a nonverbális üzenet ellentmond egymásnak. Az üzenet kódolása a beszédben verbálisan és nonverbálisan egyszerre zajlik. Egy megnyilatkozás megvalósítása mindig együtt jár másféle viselkedésekkel, mint a gesztusok, az arckifejezés, vagy a testtartás megváltozása, és ezek jelentősen befolyásolhatják a jelentést. A különböző modalitások (csatornák), a verbális csatorna mellett a látás, a hallás, a tapintás, stb. egyszerre és közösen hordozzák a teljes üzenetet (Abercrombie 1968:56, Hill 1958:408-409, Bavelas 1994).

A nem verbális modalitások a nonverbális (testbeszéd) eszközök működésében nyilvánulnak meg. Bár a nonverbális eszközök vizsgálatában sok kutatás született, egyelőre nincs olyan egységes módszertan, amelynek alapján az eredmények egzakt összehasonlíthatók lennének (vö. Harrigan et al. 2008, Karpínsky 2012). A legnagyobb problémát az jelenti, hogy a nonverbális jellemzők nem, vagy csak nehezen bonthatók diszkrét elemekre. Ennek megoldására két megközelítés azonosítható az irodalom alapján: a) a nonverbális kommunikáció eszközeit a nyelvhez hasonlóan lehet és kell diszkrét elemekre bontani (Birdwhistell 1970, Ekman–Friesen 1969, Beattie 2004) vagy b) a vizuális csatornán közvetített üzeneteket kontinuumként célszerű szemlélni (Kendon 2004 alapján McNeill 2006, Hadar et al. 1983).

A beszéd és a testbeszéd együttműködésének funkciói jelenlegi tudásunk szerint három kategóriába sorolhatók: 1) segítik a kommunikációt, 2) jelentést hordoznak, 3) részt vesznek a beszédprodukcióban. A beszéd és a testbeszéd összehangolásában fontos szerepe van a prozódiónak. A gesztusok leírhatók a funkciójuk, a formájuk, vagy más modalitásokkal összekapcsoltan megjelenő időszerkezetük alapján (McNeill 2005, Hadar et al. 1986).

A beszéd létrehozásakor egyszerre nyilatkozunk meg szegmentális és szupraszegmentális szinten. A szupraszegmentális szint vagy prozódia a nonverbális kommunikációnak része (Scherer 1982). A szupraszegmentális szint (prozódia) elemei közül a dallammeneteket a percepciós tesztek alapján a hallgatók képesek azonosítani. Ugyancsak képesek a hallgatók a beszéd objektív tempójának észlelésére (Gósy 1989).

Pszicholingvisztikai szempontból a beszéd alapvetően kétféle lehet: felolvasott beszéd, vagy spontán megnyilatkozás; a spontán beszédben az aktuális közlést nem előzi meg tervezés (Gósy 1999). A félspontán beszéd átmenet a felolvasott és a spontán beszéd között; a beszédtervezés bizonyos szintjei ugyanis kikapcsolhatók, illetve csak részben működnek (Olaszy 2010). A spontán beszéd szinte minden tekintetben eltér a felolvasott beszédétől (Gósy 2002, 2003a, Markó 2005). Az egyik legnehezebb feladat a spontán és a félspontán beszédfolyam megnyilatkozásokra való szegmentálása. Ezt általában percepciós tesztekkel végzik a kutatók. A hallgatók percepciójuk során nagy biztonsággal felismerik a megnyilatkozások határát, ennek során egy vizsgálatban közel 70%-os pontossággal képesek voltak az ún. virtuális mondatok határainak azonosítására, és ennek során legfontosabb támpontnak az alaphangmagasság csökkenése vagy lebegése, a szünetek megjelenése és a szemantikai strukturáltság bizonyult (Gósy 2003b).

Dolgozatom célja félspontán és felolvasott magyar beszédben a beszédjellemzők és a testbeszéd-jellemzők közötti következetes együtt járások, összefüggések és hatások azonosítása, és meghatározása.

Második célom, hogy mások számára is használható mérési módszert mutassak be olyan további vizsgálatokhoz, amelyek nagylétszámú adatközlővel és a beszéd kíséretében megjelenő nonverbális eszközök működésének vizsgálatával is foglalkoznak (ilyen típusú vizsgálatoknál – a ma használatos, nem egységes módszertanok alapján – még néhány személyről fölvevett, egy percnyi anyag adatainak a feldolgozása is rendkívül időigényes).

Harmadik célom pedig az, hogy a bemutatott eredményekből levont következtetések alapján további kutatási kérdéseket lehessen megfogalmazni beszédjellemzők és testbeszéd-jellemzők kapcsolatáról.

Tudomásom szerint mindeddig sem a magyar, sem a nemzetközi kutatásokban nem történt még ilyen típusú átfogó vizsgálat beszédjellemzők és testbeszéd-jellemzők együtt járásáról és lehetséges összekapcsoltságukról.

2. AZ ÉRTEKEZÉS HIPOTÉZISEI

Hipotézisem szerint a beszéd körfolyamatában bizonyos beszédjellemzők és testbeszéd-jellemzők egymással következetesen együtt járnak, és – nem csupán önállóan, hanem összefüggésükben is – mind a beszédprodukcióra, mind a beszédpercepcióra hatással vannak.

Kiinduló hipotéziseimet két csoportban fogalmazom meg, mivel ezek részben a beszéd produkciójának, részben percepciójának vizsgálatához köthetők.

A beszéd **produkciós** szempontú vizsgálatával kapcsolatos **hipotéziseim** a következők:

- a) a beszédjellemzők és a testbeszéd-jellemzők között összefüggések vannak,
- b) ezek között vannak olyanok, amelyek következetes együtt járást mutatnak,
- c) ezek az összefüggések eltérő módon és mértékben jelenhetnek meg férfiak és nők esetében.

E hipotézisek alátámasztására a dolgozatban egy három lépcsőből álló, 2002-ben kezdett vizsgálatsorozatot mutatok be, majd a kapott eredmények alapján vonok le következtetéseket. A vizsgálatsorozat 20, 42, és 300 felnőtt félspontán előadói beszédének statisztikai módszerekkel történt feldolgozására épül. A harmadik lépcsőben bemutatok egy olyan, új mérési módszert is, amely alkalmas lehet nagyszámú adatközlővel végzett, és a nonverbális eszközök működését is vizsgáló beszéd kutatásokhoz, mivel a beszéd folyamat során megnyilvánuló testbeszéd-jellemzők működését objektíven megfigyelhetővé, számszerűsíthetővé, és így statisztikailag vizsgálhatóvá teszi.

A vizsgálat három lépcsője a következőképpen épült fel:

- 1) Elővizsgálat (B-TB 20): azoknak a beszédjellemzőknek és testbeszéd-jellemzőknek a kiválasztása, amelyek a Pearson-féle korrelációs vizsgálat alapján összefüggést mutattak.
- 2) Kibővített vizsgálat (B-TB 42): az első vizsgálat alapján mutatkozó összefüggések ellenőrzése 42 fős, bővített mintán.
- 3) 300 fős vizsgálat új módszertannal (B-TB 300): az első két vizsgálat eredményei alapján kiválasztott, összesen öt jellemző (megnyilatkozásvégi hangmenet, szemkontaktus-használat, fejmozgások, lábváltások, kézgesztusok) összefüggéseinek vizsgálata, az első két vizsgálat tapasztalatai alapján kidolgozott új mérési módszerrel.

A beszéd **percepciós** szempontú vizsgálatához kapcsolódóan feltételezem, hogy közvetett kommunikációs helyzetben, a hallásra korlátozott percepcióban – amikor a hallgató nem támaszkodhat a vizuális csatornán keresztül érkező információkra – a beszéd szupraszegmentális szerkezete valamiképpen mégis információt közvetít ezekről, vagy egy részükről. Ezzel kapcsolatban a következő hipotéziseket állítom föl:

- a) a hallgatók a vizuális észlelési csatorna nélkül is, pusztán hallásuk alapján a statisztikai véletlennél nagyobb arányban képesek érzékelni, hogy a beszélő hol tart szemkontaktust a felolvasásban (néz fel a szövegből).

b) lehetséges olyan szupraszegmentumokat azonosítani, amelyek segítik a hallgatókat a szemkontaktus hallás alapján történő érzékelésében.

A beszéd percepciójához kapcsolódó hipotéziseim alátámasztására egy felolvasásra épülő percepciós vizsgálatot mutatok be, majd az eredményeiből vonok le következtetéseket.

A bemutatott vizsgálatban a vizsgálati kérdés fölvetését főként Fónagynak (1966) a mimika „hallhatóságáról” írott tanulmánya inspirálta; Fónagy az arckifejezést mint „külső mimikát”, a szájüregben és a gége szintjén történő kifejező mozgásokat (a beszédet) pedig mint „belső mimikát” azonosítja, és szerinte mindkettő megjelenik a hangban. Ebből kiindulva feltételezem, hogy a tekintetviselkedés, amely véleményem szerint része a „külső mimikának”, ugyancsak megjelenhet a beszélő hangtulajdonságaiban.

A vizsgálathoz négy felolvasó (két férfi és két nő) rövid hangfelvételét használtam. A felolvasókról videofelvétel is készült, hogy utólag ellenőrizni lehessen a szemkontaktus megjelenésének helyét. Azt vizsgáltam, hogy képesek-e a hallgatók a vizuális csatorna kizárásával, egyedül a hallásukra támaszkodva megállapítani, hogy a felolvasó mely szónál / szavaknál nézett fel (keresett szemkontaktust). Azt vártam, hogy ha a hipotézis beigazolódik, akkor (Fónagy eredményeihez hasonlóan) a prozódia, különösen a tempó, a hanglejtés, és a szünetezés bizonyulhat kulcsnak a hallgatók percepciója során.

3. A DOLGOZAT FELÉPÍTÉSE

A dolgozat négy fő fejezetből áll, az első három fejezet alfejezetekre tagolódik. A negyedik fejezet a következtetéseket tartalmazza, majd a tézisek, az irodalomjegyzék és a mellékletek következnek.

Az I. fejezet, a Bevezetés a kutatás háttérül szolgáló elméleti alapokat mutatja be, felvázolja a legfontosabb elméleti összefüggéseket, és áttekintést ad a témához kapcsolódó legfontosabb kutatási eredményekről.

Az I.1. fejezet a kommunikáció és a metakommunikáció legfontosabb elméleti irányzatait és modelljeit mutatja be, fölveti a legfontosabb terminológiai kérdéseket, végül a nonverbális kommunikáció kutatásának a dolgozat témájához kapcsolódó eredményeit tekinti át.

Az I.2. fejezet a kommunikáció, a nyelv és a beszéd kapcsolatát mutatja be, kitekintéssel a beszéd és az agyi funkciók, a lateralizáció, valamint a kezesség kapcsolatára, emellett összefoglalva bemutatja a motoros elméleteket és azok eredményeinek hatását a nonverbális kommunikáció kutatására.

Az I.3. fejezet röviden kitér a nyelvtudomány paradigmaváltásainak hatására a beszéd kutatásában, bemutatja a beszéd fonetikai, fonológiai és pszicholingvisztikai megközelítését, és a legismertebb beszédpercepció és beszédprodukció modelleket.

Az I.4. fejezet a beszéd vizsgálatának kérdéseivel foglalkozik: ismerteti az egyes beszédstílusokat, az azokat jellemző temporális eltéréseket, és körüljárja a spontán beszéd szegmentálásával kapcsolatos kérdéseket.

Az I.5. fejezet a dolgozathoz kapcsolódó terminológiai kérdéseket vet fel, illetve definíciókat, értelmezési kereteket ad az egyes kulcsfogalmakhoz.

A II. fejezet az értekezés céljait, és hipotéziseit mutatja be.

A III. fejezet az egyes kutatásokat ismerteti, és részletesen bemutat egy új mérési módszert a hozzá tartozó módszertannal együtt.

A III.1. fejezet az általános módszertani leírást tartalmazza.

A III.2. fejezet a három részes vizsgálatsorozat felépítését írja le részletesen.

A III.3. fejezet a vizsgált testbeszéd-jellemzők kiválasztásának szempontjait, és megfigyelésének módszereit ismerteti, kitekintéssel a lehetséges nemek szerinti különbségekre a testbeszéd-jellemzők használatában.

A III.4. fejezet azt az elővizsgálatot mutatja be, amelyre a kutatássorozat épült. Ez a fejezet tartalmazza az első eredményeket is beszédjellemzők és testbeszéd-jellemzők együtt járásáról.

A kutatás félszpontán beszédhelyzetre épül (3 perces kiselőadások videofelvételének elemzése), a kis elemszám miatt az eredmények feldolgozása leíró statisztikai módszerek alapján történik.

A III.5. fejezet a kutatássorozat második lépcsőjében (B-TB 42) elvégzett, kibővített mintán, azonos módszerrel rögzített anyagon történő ellenőrzést írja le. Ebben a lépésben azonosítja a tovább vizsgálandó eszközöket, és összegzi az első két vizsgálat eredményeit, megfogalmazva annak tanulságait és indokolja a következő lépésben történő változtatásokat is.

A III.6. fejezet az új módszertan alapján elvégzett 300 fős kutatást mutatja be, és az új mérési módszer, eszköz és módszertan részletes ismertetését is tartalmazza. Kitér a módszer elméleti hátterére, majd összegzi a kutatássorozat eredményeit és megfogalmazza a következtetéseket is.

A III.7. fejezet egy szokatlan kutatási kérdésre épülő percepció vizsgálat leírását tartalmazza: hallható-e a szemkontaktus? A vizsgálat anyagául két nő és két férfi hangfelvétele szolgál, akik azonos, rövid szöveget olvasnak fel. A hipotézis alapja a beszéd multimodális természete, a vizsgálat tárgya pedig az, hogy vajon hallás alapján képesek-e a hallgatók azonosítani, hol nézett fel a felolvasó a szövegből. A vizsgálat eredményeinek összegzése

során a négy felolvasás hanganyagának részletes elemzése alapján történik a következtetések levonása.

A IV. fejezet a teljes dolgozatra vonatkozó következtetéseket tartalmazza.

Ezt követi a tézisek rövid megfogalmazása, majd az irodalomjegyzék és a mellékletek.

4. ANYAG, MÓDSZER ÉS VIZSGÁLT SZEMÉLYEK

1) A dolgozat III. fejezetében egy három részes kutatássorozat, és egy percepció vizsgálat bemutatására kerül sor. A kutatássorozatban (B-TB 20, B-TB 42 és B-TB 300) összesen 342 fő anyagának elemzése történt, a résztvevők között összesen 120 nő és 222 férfi volt, átlagéletkoruk 34 év. A három vizsgálat anyagát a résztvevők kiselőadásának videofelvétele képezte, ezek második percének elemzése történt. Az első két vizsgálatban összesen nyolcféle adatot gyűjtöttünk, ezek között két beszédjellemző: a beszédtempó, és a megnyilatkozásvégi hangmenet, valamint négy testbeszéd-jellemző, a szemkontaktus-törések darabszáma és iránya, a lábváltások száma és iránya, a kézgesztusok száma és variációi (félkezes, vagy kétkezes), a fejmozgások száma és iránya (függőleges, vagy oldalirányú) szerepelt. Ezen kívül rögzítettük a beszélő nemét és percepció teszt alapján előadói minősítés szerint is besoroltuk őket.

Az első két vizsgálatban csak leíró statisztikai módszereket alkalmazunk, hogy a kicsinek mondható elemszám ne vezessen téves következtésekre.

A harmadik, 300 főt érintő vizsgálat során új, e célra kidolgozott módszertan alapján gyűjtöttük és dolgoztuk fel az adatokat. Az új módszer lényege, hogy a beszéd- és testbeszéd-jellemzők mérésében diszkrét kategóriákat alkalmaz (pl. van – nincs, megadott viszonyítási ponthoz képest le – fel – oldalra, stb.), és az egyes értékeket százalékban fejezi ki, így a beszédjellemzők és a testbeszéd-jellemzők összehasonlíthatóvá válnak. A 300 fős minta adatait a leíró statisztika mellett csoportonként (nő – férfi, lassú – gyors – átlagos tempó, jó – gyenge – átlagos előadó, felsővezető – középsővezető – munkatárs) Kruskal-Wallis tesztel is összehasonlítottuk. A férfiak és nők létszámbeli eltéréséből adódó lehetséges torzító hatás kivédésére véletlen mintavétellel kiválasztott 100 férfi adataival is összehasonlítottuk a nők adatait. (A mintavételezést 1000-szer végeztük el.)

2) A szemkontaktus hallás alapú érzékelhetőségéről folytatott *percepció* vizsgálat négy rövid felolvasás hangfelvételére épült. A felolvasók, két nő és két férfi, átlagéletkoruk 32 év, azonos rövid szövegfelvételét internetes kérdőív részeként önkéntes kitöltők, összesen 60 fő értékelte. Az adatokat bináris változók esetén logisztikus regresszióval, majd a

szignifikáns eredmények páronkénti összehasonlítását Wald chi-négyzet teszttel dolgoztam fel. A találati arányokat egyutas ANOVA modellel, majd a szignifikáns eredmények páronkénti összehasonlítását Tukey-féle post-hoc teszt alkalmazásával végeztem el.

5. BESZÉDJELLEMZŐK ÉS TESTBESZÉD-JELLEMZŐK EGYÜTT JÁRÁSA

5.1. Vizsgálatsorozat B-TB 20, B-TB 42 és B-TB 300

A kutatássorozat célja az volt, hogy a beszédjellemzők és testbeszéd-jellemzők között összefüggéseket találjunk, ezeket feltárjuk és lehetséges együtt járásukat alátámasszuk. Az erre végzett B-TB 20 és B-TB 42 kutatásokat a dolgozat részletesen bemutatja. Összesen nyolc vizsgált változóra gyűjtöttünk adatokat (beszédtempó, megnyilatkozásvégi dallammenet, szemkontaktus-használat, lábmozgások, kézmozgások, fejmozgások és ezek nemekre jellemző megvalósulásai). A vizsgált eszközök alvariációit is adatoltuk percenkénti darabszám és a megvalósulás iránya alapján.

42 fő adatainak feldolgozása után a Pearson-korreláció az egyes eszközök között három kapcsolatban mutatott szignifikáns összefüggést:

- a *lezárt megnyilatkozásvégek a kézgesztus-használattal* ($r=0,341, p=0,027$)
- a *lábmozgások a fejmozgásokkal* ($r=0,0348, p=0,004$)
- a *szemkontaktus használata pedig a fejmozgással* ($r= - 0,0349, p=0,024$) korrelált. Ez alátámasztotta következetesen megmutatkozó kapcsolatok létezését beszédjellemzők és testbeszéd-jellemzők között. Már ebben a szakaszban jellegzetes különbségek mutatkoztak a nők és a férfiak között a vizsgált eszközök használatában. Eltérő volt a zárlatok megvalósulása, az ún. ponthanglejtés a férfiakra volt jellemzőbb, míg a nőkre a lebegő megnyilatkozásvégek. A nők és a férfiak beszédtempójában is különbség volt: a férfiak 33,5 szótaggal többet ejtettek percenként. Előadói minősítés szerint vizsgálva azonban a „jó” és a „gyenge” előadók esetében viszont megszűnt a nemek szerinti tempókülönbség.

A B-TB 300 főre kiterjedő harmadik vizsgálathoz összesen öt eszköz mérését határoztam meg így, a következőképpen:

MVL¹: van – nincs (lezárt megnyilatkozásvég); a viszonyítás alapja a megnyilatkozás vége. Szempont az irány: ereszkedő – lebegő – emelkedő

Szem: van – nincs (szemkontaktus a megnyilatkozás végén); a viszonyítás alapja a megnyilatkozás vége

---

¹ MVL= a megnyilatkozásvég lezárt.

Fej: van – nincs (fejmozgás); a viszonyítás alapja a test függőleges tengelye. Szempont 1: függőleges – vízszintes – előredöntött oldalirányú. Szempont 2: laza – kissé kötött – kötött

Kéz: van – nincs (kézgesztus); a viszonyítás alapja a tenyér iránya: felfelé, lefelé fordul, vagy függőleges. Szempont: a gesztustér (McNeill 2005 alapján) – a nyak – váll – könyök által határolt, az előadó előtti gömb alakú tér.

Láb: van – nincs (lábmozgás a megnyilatkozás végén). A viszonyítás alapja a megnyilatkozás vége. Szempont az irány: előre-hátra – oldalt – összevissza.

Az új módszer a beszéd- és testbeszéd-jellemzők mérését diszkrét kategóriák alapján teszi lehetővé. Az értékeket százalékban lehet kifejezni, így a beszédjellemzők és a testbeszéd-jellemzők összehasonlíthatóvá válnak.

Összegezve az eredményeket, a teljes mintára a következő szignifikáns kapcsolatokat találtuk: a MVL a Szem, Kéz, és a Láb eszközzel, a Fej a Kéz és a Láb eszközzel szignifikáns kapcsolatban van (Pearson-korreláció alapján, $p < 0,05$). A további statisztikai vizsgálat során a Kruskal-Wallis teszt alapján azt találtam, hogy *a nők és a férfiak csoportja szinte minden vizsgált eszköz használatában eltér egymástól. A teljes mintára is, és mindkét csoportra is összesen három együtt járás volt igazolható, a Szem és a MVL (lezárt megnyilatkozásvég), a Fej és a Láb, valamint a Fej és a Kéz eszköz kapcsolata volt ilyen. Ezeket a jobb áttekinthetőség miatt az 1. táblázatba gyűjtve mutatom be:*

1. táblázat
Együtt járások a férfiak és nők csoportjában és a teljes mintában

	MVL		Láb		Kéz
Szem Férfi	0.46352 <.0001	Fej Férfi	0.35872 <.0001	Fej Férfi	0.41454 <.0001
Szem Nő	0.29926 0.0038	Fej Nő	0.32163 0.0018	Fej Nő	0.24254 0.0198
Szem 300 fő	0.41572 <.0001	Fej 300 fő	0.34949 <.0001	Fej 300 fő	0.33578 <.0001

Ezekben az eszközökben minden esetben a nők csoportján mutatkozott gyengébb kapcsolat, egyedül a Fej – Láb eszköz összefüggésében mutatkozott minimális különbség a férfiakkal összehasonlítva.

Még négy olyan kapcsolatot találtam, amelyek a férfiak csoportjára és a teljes csoportra szignifikánsak voltak, de a nőkre nem: a Szem – Kéz, MVL – Kéz, MVL – Láb, és a Kéz – Láb eszközkapcsolat volt ilyen.

A nemek összehasonlítására alkalmazott Kruskal-Wallis teszt ezen kívül a MVL (lezárt megnyilatkozásvégek) esetében megerősítette a korábbi, mindkét mintában megjelenő eredményt a *nők és a férfiak eltérő megnyilatkozásvég-használatával* kapcsolatban: a két nem között szignifikáns eltérést találtam ($p=0,0008$). A férfiak jellemzően többször, 42,4 %-ban használnak ponthanglejtést a megnyilatkozások végén, a nők az esetek csupán 32,28%-ában zárják ponthanglejtéssel a megnyilatkozást.

A Fej-eszköz értékeiben szintén szignifikáns különbség volt a nemek között: *a nőkre magasabb fejmozgás-értékek* jellemzők, mint a férfiakra ($p=0,0005$). A magasabb érték itt azt jelenti, hogy ennek az eszköznek a használatában a nők (76,74%) jobban teljesítettek, mint a férfiak (71,75%).

Munkahelyi beosztás alapján csoportosítva a résztvevőket (munkatársak, középvezetők és vezetők) a statisztikai feldolgozás során a három csoport között három eszköz használatában mutatkozott szignifikáns különbség: a felső- és a középvezetők *több lezárt megnyilatkozásvéget* használnak, mint a munkatársak. A felsővezetők több megnyilatkozásvégi *szemkontaktust* használnak a másik két csoporthoz képest, és a lábváltogatások legkevésbé a felsővezetőkre jellemzőek.

5.2. Percepció vizsgálat

A vizsgálatot megelőzően kétféle hipotézist állítottam fel:

- a hallgatók képesek „meghallani”, vagyis valamilyen módon hallás alapján érzékelni a szemkontaktust
- nem képesek erre, de a szavak bizonyos pozíciójában elvárják (pl. mondat végén és vessző előtt).

A hatvan kitöltő válaszait és a felolvasók beszédjellemzőit statisztikai módszerekkel megvizsgálva azt találtam, hogy *a szavazatok száma minden esetben szignifikáns előrejelzője volt a szemkontaktusnak*, vagyis a hallgatók nem véletlenszerűen jelöltek, hanem valamilyen módon érzékelték, hogy mikor volt szemkontaktus. Logisztikus regresszióval felolvasónként ellenőrizve $\chi^2=67,7385$; $p<0,0001$ volt az összefüggés, vagyis a találatok száma valóban előre jelezte a szemkontaktus meglétét. Ezt követően, a logisztikus regresszióban szignifikánsnak bizonyult változókat a felolvasók páronkénti összehasonlításával, post-hoc (Wald chi-négyzet) teszttel ellenőriztem. A négy felolvasó közül az 1. és a 4. szignifikánsan különbözött a másik háromtól (a hallgatók ennél a két felolvasónál találták el legtöbbször a szemkontaktus helyét), míg a 2. és a 3. felolvasó között nem volt szignifikáns különbség. A felolvasók páronkénti összehasonlításának eredménye látható a 2. táblázatban:

2. táblázat
A felolvasók páronkénti összehasonlításának eredményei

felolvasó	felolvasó	χ^2	p
1	2	29,5993	<0,0001
1	3	40,4787	<0,0001
1	4	33,3948	<0,0001
2	3	1,3045	0,2534
2	4	11,2078	0,0008
3	4	24,8913	<0,0001

A szavak pozíciója szerint vizsgálva a hallgatók *a mondat végén elvárták* a szemkontaktus meglétét, erre mutat, hogy a két, mondat végén álló szóra érkezett a legtöbb szavazat. Ugyanakkor a szavak vessző előtti pozíciója nem befolyásolta a találatok számát. Az „*egyéb*” pozíciójú szavak esetében – amelyek nem álltak sem mondat végén, sem vessző előtt vagy után – a hallgatók kétszer gyakrabban találták el a szemkontaktus meglétét, mint más szavaknál. A két szócsoporthoz tartozó találati arányainak (vessző előtti pozíció – egyéb pozíció) egyutas ANOVA-val történő összehasonlítása a csoportok között szignifikáns különbséget jelzett ($F(1,23) = 4,92, p = 0,0366$). Ez az eredmény azt támasztja alá, hogy a hallgatók képesek valamilyen módon érzékelni a szemkontaktust a hallásra korlátozott percepcióban is.

Az egyes felolvasók összehasonlítása azt mutatta, hogy a felolvasónak is hatása van a találatok számára: az a felolvasó, akinél kiemelkedően magas volt a találatok (helyes szavazatok) száma (a 4. felolvasó), a szünetezésben, valamint a beszéd- és az artikulációs tempóban jelentősen különbözött a többiektől. Mind *a szünetek darabszáma*, mind *összideje* nála volt a legtöbb, *beszédtempójának és artikulációs tempójának* értéke pedig a *legalacsonyabb*. Ez arra mutat, hogy a percepció során a hallgatók a szünetekre, valamint a beszéd- és artikulációs tempóra támaszkodnak, és nem mindegy, hogy a beszélő ezeket hogyan használja. A négy felolvasás időviszonyait, a hallgatóknak az egyes felolvasókra adott szavazatait és a találatokat a 3. táblázatban foglalom össze:

3. táblázat
A felolvasások időviszonyai

51 szó, 343 hang		1. FO	2. FO	3. FO	4. FO
felolvasás	sec	28	29	25	31
szünetek	db	11	11	11	13
szünetek	sec	2,58	2,48	3,42	5,22
felolvasás szün. nélk.	sec	25,42	26,52	21,58	25,78
art. tempó	hang/sec	13,41	12,82	15,79	13,26
találatok száma	db	140	62	50	136
szavazatok	db	345	244	281	427

6. KÖVETKEZTETÉSEK ÉS TÉZISEK

A bemutatott kutatások félspontán, illetve felolvasott beszéd alapján történtek. A kutatás eredményei alapján a következő tézisek fogalmazhatók meg.

1) **A megnyilatkozásvégi dallammenet és szemkontaktus, a fejmozgás és a lábmozgások, valamint a fejmozgás és a kézgesztus-használat között következetes együtt járás van.** Ezeket a kapcsolatokat objektív vizsgálati eredményekkel támasztottam alá. Mivel *ezeknek az eszközpároknak a kapcsolata mindkét nemre szignifikáns* összefüggésnek bizonyult, valószínű, hogy közöttük valamiféle huzalozott kapcsolat van.

2) Az eredmények alátámasztják, hogy **a nők és a férfiak a beszédjellemzők és a testbeszéd-jellemzők használatában eltérnek egymástól.** Ezt az eredményt mindhárom bemutatott vizsgálat megerősítette. Az eredményt a részletes és statisztikai próbával újra ellenőrzött vizsgálatok viszonylag nagy (100 fős) mintán következetesen alátámasztották. A kapcsolat erőssége a mindkét nemre szignifikáns adatoknál a nők csoportjában csökken. (A különbség okára többféle magyarázat is lehetséges, például okozhatja biológiai determináció, vagy lehet tanult viselkedés.)

3) **A nők és a férfiak eltérnek a megnyilatkozásvégek dallammenetének megvalósításában és a fejmozgás tekintetében is.** A férfiak többször zárják le a megnyilatkozásokat ponthanglejtéssel: (2,91/perc a férfiak, 1,93/perc a nők átlagértéke), a nők

fejmozgás-értékei viszont magasabbak (átlagosan 5%-kal jobb eredményt érnek el), mint a férfiakéi.

4) A **férfiak gyorsabban beszélnek, mint a nők**. Ezzel megerősítettük mások (mind magyar, mind más nyelvekre vonatkozó) vizsgálati eredményeit. A két nem közötti különbségre 33,5 szótag/ perc értéket mértünk. A nemek közötti tempókülönbség az előadói minősítésben a „jó” és a „gyenge” előadók esetében megszűnik. Ez megerősíti, hogy a hallgatók számára a beszédtempó fontos percepció szempont.

5) **Bemutattam egy mások számára is könnyen használható módszertant** a beszédjellemzők és testbeszéd-jellemzők objektív mérésére, hasonló típusú összehasonlító vizsgálatokhoz. A módszert eszközönként statisztikai próbának alávetve az eredmény (ANOVA, $p=0,0001$) megerősítette, hogy az egyes eszközök mérésére a módszer alkalmas.

6) **Magyar nyelven elsőként végeztem el három beosztás szerinti csoport** – munkatársak, középvezetők és vezetők – beszédjellemzők és testbeszéd-jellemzők használata szerinti **összehasonlítását**. Az eredmények azt mutatják, hogy a három csoport között három eszköz használatában volt szignifikáns különbség: A felső- és a középvezetők *több lezárt megnyilatkozásvéget* használnak, mint a munkatársak, a felsővezetők több megnyilatkozásvégi *szemkontaktust* használnak, mint a másik két csoport, a lábváltogatások pedig legkevésbé a felsővezetőkre jellemzőek.

7) A **hallgatók hallás alapján is képesek érzékelni a szemkontaktus meglétét** – a hatvan értékelő adatainak statisztikai módszerekkel történő feldolgozása alátámasztotta, hogy a hallgatók *nem véletlenszerűen jelöltek*, hanem valamilyen módon érzékelték, hogy mikor volt szemkontaktus. A szavazatok száma előrejelzője volt a találatoknak. Érzékelésük pontossága függött a felolvasótól is: elsősorban a szünetezés, valamint a beszédtempó és az artikulációs tempó volt azonosítható befolyással a hallgatók percepciójára.

IRODALOM

- Abercrombie, David 1968. *Elements of General Phonetics*. Edinburgh University Press, Edinburgh, Great Britain.
- Bavelas, Janet 1994. Gestures as Part of Speech: Methodological Implications. *Research on Language & Social Interaction* 27/3. 201-221.
- Beattie, Geoffrey 2004. *Visible Thought. The New Psychology of Body Language*. Routledge, London.
- Birdwhistell, Ray L. 1970. *Kinesics and Context. Essays on Body Motion Communication*. Ballantine Books, New York.
- Ekman, Paul – Friesen, Wallace V. 1969. The Repertoire of Nonverbal Behavior: Categories, Origines, Usage and Coding. *Semiotica* 1. 49-98.
- Fónagy Iván 1966. Hallható-e a mimika? *Magyar Nyelvőr* 90/4. 337-341.
- Gósy Mária 1989. *Beszédészlelés*. MTA Nyelvtudományi Intézet.
- Gósy Mária 1999. *Pszicholingvisztika*. Corvina Kiadó, Budapest.
- Gósy Mária 2002. A megakadásjelenségek eredete a spontán beszéd tervezési folyamatában. *Magyar Nyelvőr* 126/3. 192-204.
- Gósy Mária 2003a. A spontán beszédben előforduló megakadásjelenségek gyakorisága és összefüggései. *Magyar Nyelvőr* 127/3. 257-277.
- Gósy Mária 2003b. Virtuális mondatok a spontán beszédben. *Beszéd kutatás 2003*. 19-43.
- Hadar, Uri – Steiner, Timothy J. – Grant, E. C. – Rose, F. Clifford 1983. Kinematics of head movements accompanying speech during conversation. *Human Movement Science* 2. 35-46.

- Hadar, Uri 1986. Forcefield analogy for communications involving movement of the head. *Semiotica* 6. 279-296.
- Harrigan, Jinni A. – Rosenthal, Robert – Scherer, Klaus R. (szerk.) 2008. *The new Handbook of Methods in Nonverbal Behavior Research*. Oxford University Press, Oxford.
- Hill, Archibald A. 1958. *Introduction to linguistic structures*. Brace & World, Harcourt, New York.
- Karpiński, Maciej 2012. The Boundaries of Language: Dealing with Paralinguistic Features. *Lingua Posnaniensis*. 54/2. 37-54.
- Kendon, Adam 2004. *Gesture: visible action as utterance*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Markó Alexandra 2005. *A spontán beszéd néhány szupraszegmentális jellegzetessége*. Doktori disszertáció. ELTE, Budapest.
- McNeill, David 2005. *Gesture and Thought*. University of Chicago Press.
- McNeill, David 2006. *Gesture: a Psycholinguistic Approach*.
http://mcneilllab.uchicago.edu/pdfs/gesture.a_psycholinguistic_approach.cambridge.encyclop.pdf (Letöltés ideje: 2012. április)
- Olaszy Gábor 2010. A beszéd komplex szerkezete. In Németh Géza – Olaszy Gábor (szerk.): *A magyar beszéd. Beszédkutatás, beszédtechnológia, beszédinformációs rendszerek*. Akadémiai Kiadó, Budapest. 9-18.
- Scherer, Klaus R. 1982. Methods of research on vocal communication. In Scherer, Klaus R. – Ekman, Paul (szerk.) *Handbook of methods in nonverbal behavior research*. Cambridge University Press, Cambridge. 137-198.

A szerző publikációi a témában

Barra Mária 2010. A felolvasás mellékhatásai – egy attitűdvizsgálat. *Alkalmazott Nyelvtudomány* X/1-2. 81-97.

Barra Mária 2011. A beszédkép fejlesztése. *Anyanyelv-pedagógia* 1.
<http://www.anyanyelv-pedagogia.hu/cikkek.php?id=303> (Letöltés ideje: 2012 április)

Barra Mária 2014. *Hallható-e a szemkontaktus – egy percepciós vizsgálat eredményei.*
(megjelenés alatt)